

JEŠTĚ O PODSTATĚ REVOLUČNÍHO SKOKU

ALOIS DVOŘÁK

O podstatě sociální revoluce v Československu a vůbec ve všech lidových demokraciích se diskutuje již značnou dobu. Současný stav diskuse u nás je takový, že se vyhranily dva názory, z nichž jeden řadí první etapu naší revoluce k typu buržoasně demokratické revoluce, při čemž ji odlišuje od tradičních demokratických revolucí tím, že neklade důraz na její protifeudální ráz anebo ukazuje na to, že jde o demokratickou revoluci zvláštního druhu, o přechodný revoluční stupeň k socialistické revoluci (M. Kaláb, R. Foustka, K. Kozák, A. Dvořák),¹ kdežto druhý vycházející z průmyslové vyspělosti Československa ji pokládá přímo za část již probíhající revoluce socialistické (J. Houška, K. Kára, I. Bystřina, M. Lakatoš).²

Existují tedy v této oblasti sporné otázky, jež musí být vyřešeny, a to tím spíše, že jde o otázky praktické, o otázky přechodu různých zemí k socialismu, tedy toho období, v němž žijeme. Divně proto působí názory pracovníků společenských věd, kteří mluví o této diskusi jako o diskusi věčné, nebo i těch, kteří by chtěli zredukovat tento problém jen na otázku historického zkoumání.

Otázka charakteru revoluce v lidových demokraciích je ovšem otázkou závažnou tím více, že se v poslední době o základních zákonitostech a národních zvláštích přechodu jednotlivých zemí od kapitalismu k socialismu hodně hovoří a projeví se tendence zveličování role a významu národních zvláštích, tendence nedoceňování a zavrhování některých základních teoretických pouček o proletářské revoluci a socialistické výstavbě. Účinnosti boje proti těmto nesprávným tendencím a stanoviskům, z nichž některé nalezly svůj přímo formulovaný výraz v Programu SKJ, by jistě prospělo, kdyby bylo dosaženo v procesu dialektické syntézy jednotného hlediska v diskutovaných otázkách o podstatě sociální revoluce u nás a ve všech lidových demokraciích. K tomu by se měla také zaměřit další diskuse. Nezbytným předpokladem zde ovšem je správnost metodického východiska a jednotnost v základní terminologii. Namnoze jsme totiž byli svědky tendencí, v nichž byl rozhodujícím nikoliv vztah názorů a skutečnosti, ale vztah mezi dvěma

¹ Tito autoři nevydali ještě monografie k otázkám lidové demokracie. Jejich názory jsou obsaženy v časopiseckých článcích ve Filosofickém časopisu, Právniku, Lidové armádě a Nové myslí. Monografii *Teorie sociální revoluce* má vydat v SNPL M. Kaláb. SNPL byla také zadána kandidátská práce A. Dvořáka *Sociální revoluce v Československu*.

² Tito autoři vydali již širší monografie. J. Houška, K. Kára, *Otázky lidové demokracie*, SNPL, 1955; I. Bystřina, *Lidová demokracie*, ČSAV, 1957, M. Lakatoš, *Otázky lidové demokracie v Československu*, ČSAV, 1957.

citáty, abstrahujeme-li od skreslování názorů samotných klasiků, a hlavní metodou pak metoda formálně logické dedukce.

Že jsme se těchto tendencí nezbavili dodnes, toho svědectvím je poslední stať I. Bystřiny ve Voprosch filosofii, kritizovaná správně G. P. Puševem.³ Toho svědectvím je také poslední a předposlední stať J. Houšky a K. Káry ve Slovenském filosofickém časopise⁴ a Nové myslí⁵.

Názory zde obsažené předpokládají, že politická hesla vytýčená v revoluci se mohou rozcházet s podstatou této revoluce, že tedy masy mohou provést socialistický převrat, aniž by chápaly oč jde. Tyto názory ignorují skutečný proces velkého zápasu, který náš lid a strana rozvinuly po Mnichovu a 15. březnu, spokojují se jako s východiskem svých úvah s tím, že v Československu vládli kapitalismus, že základní rozpor zůstal týž: totiž rozpor mezi buržoasií a proletariátem a že tedy východiskem byla socialistická revoluce. Také názory těch, kdo nesdílí toto stanovisko, vychází z toho, že naše republika byla republikou kapitalistickou a že revoluční dělnické hnutí usilovalo o její likvidaci. Vidí však také to, že naše země se stala v tomto období z nezávislé země zemí závislou, stala se zemí, jejímž lidu hrozila úplná likvidace a že tedy hlavní rozpor nezůstal týž, ale se okupací změnil. Bezprostředně bylo třeba vyřešit rozpor mezi okupanty a jejichmi přísluhovači a všemi ostatními demokratickými silami země. Proto také jako bezprostřední základní úkol byl naší komunistickou stranou v boji proti fašismu vytýčen program široké Národní fronty, program národní a demokratické revoluce.⁶ To bylo dáno tehdejší politickou a hospodářskou situací i stupněm třídní uvědomělosti a organizovanosti dělnické třídy i charakterem jejího svazku s pracujícím rolnictvem, to bylo dáno tehdejší mezinárodní situací, zvláště charakterem protifašistické koalice.

Vymezení naší národní a demokratické revoluce jako revoluce patřící svým charakterem mezi socialistické revoluce odporuje zásadám historického materialismu a je projevem nepochopení toho, že charakter revoluce neurčují pouze objektivní, sociálně ekonomické předpoklady, ale i subjektivní činitelé, především to, zda je komunistická strana a dělnická třída schopna prakticky uskutečnit svou hegemonii a vytvořit poměr sil nezbytný pro proletářskou revoluci.

Naše strana po důkladném rozboru podmínek mezinárodních i vnitřních, v nichž se uskutečňoval boj našeho lidu za okupace a v druhé světové válce, dovedla položit základy ke svým budoucím úspěchům. Bylo to jednak to, že se postavila do čela boje za národní svobodu a státní samostatnost a tím jasně postavila tento úkol na přední místo mezi všemi úkoly. Byla to dále správná definice třídního charakteru fašismu, jakožto určité formy panství nejreakčnější části buržoasie. Dále to byla poučka, že boj za demokracii není možný bez rozhodných akcí, které by změnily ekonomické a sociální vztahy a zničily tak základy, z nichž vzešlo fašistické násilí u nás.

³ G. P. Pušev, O vzniknověnnji narodnoj demokracii v Českoslovakii, Voprosy filosofii 1958, č. 9.

⁴ J. Houška, K. Kára, O podstatě revolučního skoku, Slovenský filozofický časopis 1958, č. 3.

⁵ J. Houška, K. Kára, Poznámky k několika filosofickým otázkám teorie sociální revoluce, Nová mysl 1957, č. 9.

⁶ Srovnej: A. Novotný, Projev na slavnostním zasedání ÚV KSČ a ÚV NF k 15. výročí podepsání Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR, Rudé právo, 12. 12. 1958.

Tyto zásadní teoretické poučky, o něž se opírala naše strana v boji proti fašismu, uznaly, nebo musily uznat též jiné protifašistické síly. Výrazem toho bylo vytvoření Národní fronty jako politické formy svazku demokratických, tj. protifašistických sil, jakož i program, který jí byl přijat — program protifašistické národní a demokratické revoluce. Košický program jako program protifašistické, protiimperialistické, národně demokratické revoluce byl programem národní a státní svobody, jakož i hospodářské a sociální obnovy, který zasazoval ránu okupantům a těm sociálním vrstvám, které byly bezprostředně odpovědné za okupaci, za vznik fašismu a jeho podporu, tj. zasazoval ránu struktuře kapitalistické společnosti u nás a prováděl dalekosáhlé opatření k odstranění všech protidemokratických, tj. fašistických sil.

To vše svědčí o těsném sepětí boje za splnění požadavků demokratického rázu s bojem za socialistickou přeměnu společnosti. Nezapomínat na toto sepětí, to byl jeden ze základů politiky naší komunistické strany.

Tak se boj za zničení okupantů a jejich přísluhovačů, za vymýcení sociálních kořenů fašismu, tím, že byly ve společnosti provedeny radikální změny, stal konkrétním programem národní obnovy v naší zemi. Na základě tohoto programu se ustavila nejširší jednota nejrůznějších demokratických sil, včetně části buržoasie, v níž dělnická třída a komunistická strana se ujaly vedoucí úlohy. Plnění úkolů Košického programu současně znamenalo rozsáhlou politickou činnost, která měla udržet protifašistickou jednotu a tuto jednotu utužit, jakož i nalézt cestu k takovému zřízení, které by nebylo tradičním zřízením konservativního reakčního kapitalismu, ale zřízením lidovým. Takovéto státní zřízení bylo u nás vytvořeno. Lidově demokratické zřízení s národními výbory jako orgány správy a politické moci stalo se tak nástrojem hospodářské a sociální obnovy, nástrojem plnění Košického programu. Přitom naše komunistická strana hleděla na Národní frontu nikoli jako na konglomerát stran, ale jako na výraz protifašistické jednoty, na určitý blok historických a politických sil, jimž je souzeno projít určitou společnou cestu a které musí společně vyřešit společné historické úkoly nikterak nahodilě, ale dané situací.

Soudruzi J. Houška a K. Kára však z konkrétní situace u nás nevycházejí. V článku *Podstata revolučního skoku* jim jako východisko stačí konstatovat, že „obecnou podstatou sociální revoluce jako celku a všech jejích složek je řešení hlavního vnitřního rozporu formace, čili proces výměny postavení protikladných stránek tohoto rozporu“,⁷ z čehož pak dovozují, že naše národní a demokratická revoluce může být jen revolucí socialistickou. Formálně logicky je to jistě správné a nelze jim nic vytknout. Naopak. Zdánlivě v tomto článku jdou hlouběji v teoretickém zdůvodnění svého stanoviska, neboť se obracejí až k analýze rozporů. Když však v tomto období určují jako hlavní rozpor Československa rozpor mezi buržoasií a proletariátem, určují ho bez ohledu na objektivní skutečnost, bez ohledu na konkrétní obsah skutečnosti v celé její šíři. Z formálně logické dedukce, jejímž východiskem je rozpor mezi proletariátem a buržoasií, dospívají soudruzi Kára a Houška pochopitelně k závěru, že revoluce u nás byla revolucí socialistickou. Těžkosti z tohoto stanoviska vyplývající řeší pak tím, že „socialistická revoluce jako taková může být bez diktatury proletariátu“⁸. Co je však politickým

⁷ J. Houška, K. Kára, Podstata revolučního skoku, Slovenský filozofický časopis 1958, č. 3, 260—261.

⁸ Tamtéž, 263.

nástrojem socialistické revoluce v tomto období, autoři neřeší. Aby zdůvodnili své stanovisko socialistické revoluce v Československu od samého počátku, hovoří také autoři o „jiné základní formě či cestě přechodu k diktatuře proletariátu, již je cesta bezprostředního řešení rozporu mezi prací a kapitálem v oblasti mocensko-politické“.⁹ Avšak toto chápání formy či cesty k diktatuře proletariátu není nic jiného než matení pojmu přechodu. Vždyt jde-li o řešení rozporu mezi prací a kapitálem jako hlavního rozporu, nemůže jít o žádnou cestu přechodu k diktatuře proletariátu, ale o postupné uskutečňování socialistické revoluce za pomoci diktatury proletariátu jako základního jejího prostředku.

Přeceňování ekonomiky a podceňování politiky, přeceňování objektivního a podceňování subjektivního v sociální revoluci, jednostranné chápání sociální revoluce zůstává tak nadále, přes mnohé plodné myšlenky, kamenem úrazu v řešení otázek naší revoluce, jak je vidíme u I. Bystřiny, K. Káry a J. Houšky. Podívejme se proto ještě z tohoto hlediska na podstatu revolučního skoku.

Jak známo, proces vývoje přírody a společnosti nechápe marxistická filosofie jako pohyb v kruhu, jako opakování toho, co už zde bylo, nýbrž jako proces vzestupný, jako přechod od starého kvalitativního stavu k novému kvalitativnímu stavu, při čemž k tomuto přechodu dochází nikoliv náhodně, ale zákonitě vlivem předchozích kvantitativních změn, nikoliv plynule, ale skokem.

V přírodě, stejně jako ve společnosti, se dopředný přechod od starého kvalitativního stavu k novému, vyššímu kvalitativnímu stavu děje revolucí, k níž dochází zákonitě vlivem předchozích evolučních změn. Evoluční změny tak připravují změny revoluční a revoluce se svými základními změnami dovršuje evoluci. Týkájí-li se revoluční změny celé společenské formace, mluvíme pak o sociální revoluci.¹⁰

Sociální revoluce je tedy to období ve vývoji společnosti, v němž se uskutečňuje přechod od jedné společenské formace k druhé společenské formaci, to období, které znamená vystřídání, záměnu jedné společenské formace v druhou. Toto vystřídání bylo vyvoláno na jistém stupni vývoje společnosti rozparem mezi výrobními silami a existujícími výrobními poměry, který si lidé uvědomují a vyhovávají v politických, právních i jiných ideologických formách. Se změnou hospodářské základny se tak v epoše sociální revoluce převrací pomaleji nebo rychleji celá ohromná nadstavba, jak ukazuje Marx ve své *Předmluvě ke kritice politické ekonomie*¹¹. To je také vnitřní náplň, obsahem celkového procesu sociální revoluce.

Jde tedy v sociální revoluci jednak o převrat v hospodářských výrobních poměrech, jednak o převrat v politických, právních, filosofických a jiných názorech a jim odpovídajících institucích. Z toho důvodu je nezbytné vidět, zkonmáme-li takový proces převratů, že jde o mnohost kvalitativních změn, že je třeba také rozlišovat v každé sociální revoluci mezi materiálním převratem v hospodářských

⁹ J. Houška, K. Kára, Podstata revolučního skoku, Slovenský filozofický časopis 1958, č. 3, 273.

¹⁰ Takové chápání vývoje společnosti buržoasní sociologové jako ideologové ustupující třídy, přirozeně, odmítají. Pokud o vývoji společnosti vůbec mluví, dostávají se nejvýše k plochému evolucionismu. Jsou proti revoluci. T. G. Masaryk, jehož názory tvořily hlavní část státní ideologie předmnichovské republiky, říká: „Člověk moderně vzdělaný poznává, že společnost se vyvíjí krokem a ne skokem, a proto stojí ve všech oborech, tedy i v politice o stálou práci reformní. Je tedy proti všeliké revoluci, proti revoluci zdola i shora. Revoluční taktika je taktika zastaralá.“ (Naše nynější krise, Čin 1948, 273.)

¹¹ K. Marx — B. Engels, *Vybrané spisy* I, Praha 1950, 370.

podmínkách a mezi politickými, právními, filosofickými, náboženskými a jinými ideologickými formami, v nichž si lidé konflikt mezi výrobními silami a existujícími výrobními vztahy uvědomují a jej probojovávají. Současně musíme též vidět souvislost, vzájemné působení těchto stránek sociální revoluce.

Sociální revoluce, tento všestranný kvalitativní skok ve společnosti má tedy mnohost kvalit, kvalitativních skoků. Jde zde o změnu kvalit v ekonomice, politice, kultuře a ideologii vůbec. Sociální revoluce představuje tedy sama velkou šíři kvalitativních skoků. Žádným z nich, byť sebevýznamnějším, se sociální revoluce nevyčerpává a nemůže být plně určena. Nedialektické zdůrazňování kteréhokoliv z nich vede např. k nesprávným závěrům při určování charakteru (typu) sociální revoluce.

Chceme-li se vyhnout omylům, nesmíme však také brát sociální revoluci pouze ve formě objektu, jako proces na nás nezávislých změn, ale nezbytně také jako lidskou činnost, praxi, tedy subjektivně.¹² Jen to umožňuje pochopit sociální revoluci jako zákonitý proces v jednotě jeho živelné i uvědomělé stránky, neboť zde běheme v úvahu jak objektivní podmíněnost, tak i reálný význam revoluční praktické lidské činnosti.

Zde chybně položená otázka: zda v sociální revoluci (ve společnosti vůbec) působí objektivní zákonitost, nebo zda lidé dělají sociální revoluce (dějiny) svobodně, se může lehce vyhrotit v alternativu buď anebo. Takový postup vedl k dvěma krajním koncepcím, jak je vidíme v řešení otázky lidové demokracie. Takový postup v názoru na společnost vedl a vede k dvěma krajním koncepcím, jejichž spor přetrvává od antiky až dodnes, totiž k mechanickému determinismu a indeterminismu.

Již tato nebezpečná blízkost k směrům marxismem překonaným¹³ by měla vést přívržence obou koncepcí k řešení otázek lidové demokracie, k zamyšlení, zda problém, o který jde, není třeba formulovat jinak, než v alternativě buď anebo, nechceme-li zákonitost sociální revoluce považovat za něco mimolidského, nebo čistě lidského. Do otázky sociální revoluce je tím konec konců zaváděn dualismus materiálních sil a motivů. Sociální revoluce se tím rozpadá na dvě navzájem nesouvisící autonomní oblasti, z čehož pak vzniká nemožnost vysvětlit vzájemné ovlivňování těchto dvou stránek. Isolovanost člověka, jeho vůle a okolního světa, izolovanost motivů jednání člověka v sociální revoluci a materiálních sil, které v revoluci působí, jednostranné zdůrazňování jedné nebo druhé stránky vede nezbytně k tomu, že nejsme schopni vysvětlit ani působení člověka a jeho vůle na proces sociální revoluce, které evidentně existuje, ani působení materiálních sil, neboť jde o společenský proces a musí se proto počítat s vědomou

¹² Jak známo, dějiny společnosti se liší od dějin přírody tím, že ve společnosti „jsou jednajícími osobami vesměs lidé nadaní vědomím, počínající si s rozvahou nebo pod vlivem vášní, usilující o určité cíle“. K. Marx — B. Engels, *Vybrané spisy* II, Praha 1954, 401.

¹³ Ze buržoasní sociologie se dodnes nevymanila z tohto tradičního pojetí sporu, o tom svědčí článek L. S. Feuerera *Causality in the Social Sciences*, *The Journal of Philosophy* 1954, č. 23; o tom svědčí kniha E. Seidlera, *Die sozialwissenschaftliche Erkenntnis*, Jena 1930, 93; s tímto sporem zápasí např. Max Adler v *Das Rätsel der Gesellschaft*, Wien 1936, 193; s tímto problémem se také potýká americký sociolog P. Sorokin v knize *Sociologické nauky přítomnosti*, Praha 1946, 429; proti „jednostrannosti“ historického materialismu v tomto sporu vedl boj také T. G. Masaryk v *Otázce sociální* I, Praha 1947, 211 a j.

lidskou činností, s tím, že lidé v dějinách vědomě jednájí. Problém je třeba formulovat takto: proto, že působí objektivní zákonitosti sociální revoluce, kterou je možno poznat, proto je možný rozumový, svobodný zásah do dění sociální revoluce, a to nikoliv proti této zákonitosti, ale ve směru jejího působení. Tato zákonitost nepůsobí mimo společnost a mimo lidi, působí uvnitř společnosti a prostřednictvím činnosti lidí. To pak znamená, že lidé uskutečňují zákonitost sociální revoluce buď živelně, tj. nesvobodně, nebo uvědoměle, tj. svobodně, tím, že jednájí, že zasahují do dějin.

Sociální revoluce není tedy jen objektivní, „přírodní“, na lidské vůli nezávislý proces, vyplývající z rozporu výrobních sil a výrobních vztahů, ale také proces subjektivní, metoda společenského jednání lidí v jejich prakticko kritické činnosti. Jen to může znamenat dialektický materialismus v chápání sociální revoluce, neboť je zde uplatněna činná stránka tohto procesu a sama lidská činnost je přitom chápána jako předmětná, a nikoliv samoúčelná.

Zákonitý proces sociální revoluce zahrnuje tedy nejen skutečnost, že lidé jsou nositeli dané zákonitosti, ale i fakt, že lidé si tvoří dějiny sami. Prosazení zákona sociální revoluce je tedy zároveň závislé na jednání lidí, na jednání mas, na jednání pokrokových tříd.

Tvrzení, že lidé si dělají své sociální revoluce sami, není v rozporu s tvrzením, že proces sociální revoluce má objektivní charakter, nýbrž jej naopak blíže objasňuje, vymezuje.

Stejně jako každá zákonitost, i zákonitost sociální revoluce je vlastností daného, v tomto případě společenského, procesu. A kvalitativní zvláštností lidských dějin je právě fakt, že historii tvoří jednání lidí, ovšem v daných podmínkách.

Zdůrazňujeme-li, že zákonitost sociální revoluce se neprosazuje automaticky, fatálně, ve smyslu nějaké mimospolečenské síly, třeba vidět, že z obou stránek sociální revoluce, objektivní a subjektivní, je objektivní stránka rozhodující. Jejím výrazem je známá teze, že klíč k pochopení lidských dějin, a tedy dějin sociální revoluce, nutno hledat v ekonomii. Avšak s objektivní stránkou nelze ztotožňovat stránku subjektivní, která je neoddelitelnou od zákonitosti sociální revoluce, jakožto zákonitosti objektivně existující. Takovéto absolutizování by znamenalo likvidaci podstaty marxismu jakožto návodu k jednání, znamenalo by to takové pojetí sociální revoluce, které nerozvíjí, ale naopak uspává aktivitu lidových mas.

Právě Leninovo úsilí o vybudování strany nového typu, jako vedoucí revoluční síly, je jasným dokladem toho, jak si V. I. L e n i n uvědomuje, že zákonitost sociální revoluce se neprosadí bez vědomě organizovaného úsilí třídy a širokých mas. Jak bychom také mohli jinak např. obviňovat II. internacionálu, její představitele, ze zrady revoluce, kdyby prosazení zákonitosti sociální revoluce nebylo závislé na činnosti lidí, kdyby lidé byli pouze trpnými „nositeli“ této zákonitosti.

Právě odhalení toho, že zákonitost sociální revoluce se nejen uplatňuje prostřednictvím lidí, ale že samo její prosazení je závislé na jednání lidí, stalo se a je marxistické pojetí zákonitosti sociální revoluce pojetím historického optimismu. Tento historický optimismus ukazuje, že je v silách lidské společnosti stále více ovládat zákonitost sociální revoluce, využít zkušeností dosavadních dějin revolucí pro další budoucnost lidstva. Ukazuje, že ani v současné době není vše „nutné“, co ve společnosti, ve světovém měřítku i v kterékoliv zemi, sráží a brzdí lidové masy z cesty vpřed.

Právě uvědomění si vztahu společnosti k společenské zákonitosti, uvědomění si obou stránek zákonitosti sociální revoluce, může vést k jejímu aktivnímu vy-

užívání, k jejímu uskutečnění ve formách, cestách a za použití prostředků pro lidstvo nejvýhodnějších. Jen tak bude sociální revoluce doceněna současně jako lidská činnost, lidská praxe. Uvědomělá stránka sociální revoluce dojde tak svého plného ocenění.

V tomto smyslu dojde lidstvo k socialismu, komunismu zdaleka nejen proto, že to bylo předurčeno, predestinováno, ale zvláště proto, že na základě celých dosavadních dějin revolucí, na základě vysokého rozvoje socialistických zemí pozná a pochopí, že starý řád je pro ně za daných podmínek čím dále větším anachronismem, čím dále větší brzdy pokroku a bude samo aktivně usilovat o co nejrychlejší revoluční změnu. Čím dříve a čím více si bude lidstvo tuto skutečnost uvědomovat, čím větší úsilí vyvine o jeho dosažení, tím rychleji dojde k socialismu a komunismu. Je pochopitelné, že tohoto uvědomění nedosáhne lidstvo všude najednou, ale vždy vzhledem k daným podmínkám v dané zemi. Tento proces poznání je těsně spjat s bojem proti společenským silám, jež stojí v cestě poznání této zákonitosti, s bojem, jehož dovršení a vítězství je jádrem historické úlohy proletariátu.

O sociální revoluci, z této její druhé stránky, ze stránky lidské praktické činnosti, pak mluvíme jako o metodě společenského jednání lidí, prostředku společenského pokroku, jímž lidé probouívají změnu jedné společenské formace v druhou.

Sociální revoluce jsou tak lokomotivami dějin, jak ukazoval M a r x. V nich se koncentruje historie lidstva. V dějinách sociálních revolucí je pak socialistická revoluce nezbytnou podmínkou pro ukončení „prehistorie“ a začátkem skutečně nové, vědomě tvořené historie lidstva, jež bude znamenat skok z říše nutnosti do říše svobody.¹⁴

Jakékoliv nedialektické přecenění objektivní či subjektivní stránky revoluce znemožňuje např. dát správnou odpověď na to, jaká revoluce v dané zemi vznikne, zda takového či jiného charakteru a proč.

Sociální revoluce je, jak vidíme, velmi složitý proces. Vymezení sociální revoluce v její všestrannosti kvalitativních změn i hlavních stránek je proto prvním předpokladem k použití správného kritéria v určení charakteru (typu) sociální revoluce i stanovení toho, jaká revoluce v dané zemi za dané situace vznikne, bude vítězně probouívána a proč.

Při určování charakteru sociální revoluce, toho, jaká svou podstatou sociální revoluce je, k jakému typu revoluce patří, bývá většinou kamenem úrazu specifický význam ekonomiky a politiky, ekonomické základny a politické nadstavby, jejich nedialektické zdůrazňování.

Je jistě pravda, že nejhlubším základem a příčinou sociální revoluce je konflikt mezi novými výrobními silami a starými výrobními vztahy. A nemůže být ani jinak, když způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec, jak dokázal M a r x. Třídy, strany a státy se ve své politice vždy opírají a musí opírat o ekonomickou materiální sílu. Politika tříd v sociální revoluci vždy vyvěrá z jejich ekonomického postavení. V tomto směru příkladem nepřipustného osamostatňování politiky, v určování charakteru sociální revoluce jsou argumenty L. U r b a n a, jichž používá k zdůvodnění bur-

¹⁴ Viz B. Engels, *Anti-Dühring*, Praha 1952, 244.

žoasně-demokratického charakteru revolucí ve všech lidových demokraciích.¹⁵

Není možno ani souhlasit s tím, že za určitých okolností, jak zdůrazňuje S. Kučera, netřeba v určení charakteru revoluce brát v potaz ekonomiku, „že prakticky za určitých okolností se může stát politika rozhodující a může konec konců prakticky rozhodnout o charakteru revoluce.“¹⁶

V řešení charakteru sociální revoluce musíme brát ekonomiku v potaz vždy a za všech okolností, nechceme-li se odklonit v posuzování sociální revoluce od materialismu, nechceme-li upadnout do subjektivismu a idealismu vůbec.

Přítom ekonomická situace, ekonomický faktor není jedinou aktivní příčinou a všechno ostatní pasivním následkem, jak se snaží zase na podporu svého stanoviska tvrdit I. Bystřina a M. Lakatoš a také J. Houška a K. Kára.¹⁷ Naopak, je zde vzájemné působení na podkladě této ekonomické nutnosti. Je zde zpětné působení politických a jiných reflexů ekonomického pohybu na tento pohyb. Jde o zvláštní úlohu, kterou hrají politické zájmy a události v sociální revoluci v rámci své všeobecné závislosti na hospodářských podmínkách, které musíme vidět.

Maje na zřeteli právě zvláštní úlohu politické nadstavby v sociální revoluci, ptá se Lenin ve svých *Dvou taktikách*...: „Co je to vlastně revoluce z marxistického hlediska? Násilné rozbití zastaralé politické nadstavby, jejíž rozpor s novými výrobními vztahy v určité chvíli způsobil její krach.“¹⁸

Staré výrobní vztahy nemohou být likvidovány a nové výrobní vztahy plně nastoleny, zůstává-li státní moc v rukou třídy, která staré výrobní vztahy ochraňuje. Proto přechod moci z rukou jedné třídy do rukou druhé v sociální revoluci je pro Lenina „prvním, hlavním základním znakem revoluce jak v přísně vědeckém, tak i v praktickém politickém významu toho pojmu.“¹⁹

Ani v chápání sociální revoluce nelze tedy přikládat ekonomické stránce větší význam, než jí přísluší. Není zde, jak si chtějí I. Bystřina a M. Lakatoš pohodlně představit svým nedialektickým zdůrazňováním ekonomických změn v sociální revoluci,²⁰ automatické působení ekonomické situace, nýbrž lidé si dělají sami své sociální revoluce, aby se nepřipravili o dosažený výsledek, k němuž došli.

¹⁵ „Všechny národy porobené německým fašismem — říká L. Urban — stály v období II. světové války před stejnými úkoly. Rozdílná úroveň sociálně ekonomického vývoje jednotlivých zemí neodstraňovala nutnost řešit v prvé řadě úkoly boje proti cizáckému fašismu, boje za národní osvobození. Z toho, že všechny tyto země stály před stejnými úkoly, vyplývá také, že podstata lidově demokratických revolucí musila být ve všech zemích bez ohledu na úroveň jejich sociálně ekonomického vývoje stejná.“ *Lidová armáda 1955*, čís. 20, str. 1080.

¹⁶ Viz *Filosofický časopis 1956*, čís. 2, 274.

¹⁷ J. Houška a K. Kára se vyrovnávají se svým nepřesným stanoviskem v posledních svých člancích v *Nové myslí 1957*, čís. 9 a *Filosofickém časopisu 1957*, čís. 5. Ovšem, ve *Slovenském fil. časopisu 1958*, čís. 3 se k tomuto stanovisku vracejí tím, že říkají, že nemůže být „socialistická revoluce podmiňována čímkoliv jiným, tedy ani diktaturou proletariátu nikoli“ (str. 263).

¹⁸ V. I. Lenin, *Spisy IX*, 121; 1. české vydání.

¹⁹ V. I. Lenin, *Spisy XXIV*, 34; 1. české vydání.

²⁰ Srovnej např. v uvedené Bystřinově práci podkapitulu *Charakter revoluce, její úkoly, hybné síly a otázka moci*, 75—82. Úvedu zde jen jeho argument, bagatelizující význam otázky politické moci: „Základním úkolem proletářské revoluce je: po dobytí moci vybudovat novou socialistickou ekonomiku. Lze-li poté tvrdit, že rozhodující při určování socialistického typu revoluce je otázka moci? Jistě, že nelze.“ Tamtéž, 78.

A tak se ve společnosti, rozdělené na nepřátelské třídy, rozpor mezi starými výrobními vztahy a novými výrobními silami, vyžadující nové výrobní vztahy, nezbytně přeměňuje v konflikt mezi třídami, v konflikt politický, v konflikt státně-mocenský.

V třídní společnosti jsou tedy sociální revoluce současně politickými revolucemi, tj. zahrnují v sobě přechod moci jedné třídy do rukou druhé. Teprve se zánikem tříd, se zánikem státu přestávají být sociální revoluce revolucemi politickými. Takový je vztah sociální revoluce k revoluci politické.²¹

Pojem sociální revoluce v třídní společnosti, v jehož výkladu bychom chtěli abstrahovat od politického momentu, mění se v nic neříkající frázi, ignorující sociální formu, v níž lidé vyrábějí, to, že společnost, ať už je její forma jakákoliv, je vždy produktem vzájemného působení lidí daného sociálního zřízení (v třídní společnosti vzájemného působení tříd vyjádřeného právě v politice, jejímž centrem je právě otázka moci) vykonávajícího také svůj vliv na průběh dějin. Vždyť jinak používat teorii revoluce na libovolné dějinné období by bylo lehčí než řešit jednoduchou rovnici prvního stupně.

Redukovat proto charakter revoluce na změnu výrobních vztahů je nesprávné jak teoreticky, tak prakticky. Jednostranné zabsolutnění změny výrobních vztahů jako jediného vědeckého kriteriia určování charakteru sociální revoluce teoreticky znamená sklouznutí od dialektiky k metafysice a prakticky nemožnost stanovení správné strategie a taktiky, která bez politické analýzy daného společenského procesu není možná. Epocha protifeudální a protikapitalistické revoluce se, jak známo, prolínají. Na těžce půdě kapitalistické ekonomiky probíhá boj buržoasie o moc jako závěrečná fáze buržoasní revoluce a boj proletariátu o moc, jako počáteční fáze revoluce socialistické. Když se tedy revoluce stala nespornou silou, redukuje se celá otázka, jak teoreticky, tak pro praktické politické vůdce, na přesnou třídní definici revoluce, kterou bez politického zřetele, bez pojmu diktatura není možno podat.

Také předěl určité společenské formace nemůžeme hledat a spatřovat jen ve změně výrobních vztahů, ale nezbytně také v nadstavbě, v politickém převratu, který určí předěl daleko přesnější než změna výrobních vztahů. O nové společnosti můžeme proto mluvit teprve tehdy, když nový výrobní způsob vede k novým společenským ideám a politickým institucím, zvláště k třídně nové instituci státu. Teprve politická opatření v nadstavbě vedou k úplnému uvolnění nových ekonomických sil, k plnému prosazování nových ekonomických zákonů.

Otázku politiky, otázku moci při určování charakteru sociální revoluce v třídní společnosti nelze tedy ani obejít ani odsunout, neboť z hlediska společenské praxe je to právě „základní otázka, určující *všechno* ve vývoji revoluce, v její vnitřní a zahraniční politice“.²²

Je proto zásadně nesprávné odbývat politické problémy sociální revoluce

²¹ Domnívám se, že R. N. Foustka právě úzkým vymezením sociální revoluce (kvalitativní změna výrobních poměrů) si zamezil cestu k vyřešení vzájemného poměru sociální revoluce a revoluce politické, jehož objasnění požaduje jako jednu z otázek, bez níž se nedostaneme v řešení problematiky lidové demokracie kupředu. I když správně oponuje Bystřinovým názorům, právě tímto vymezením sociální revoluce se staví sám na jeho stanovisko, neboť do sociální revoluce tím zahrnuje jen ekonomické změny. R. N. Foustka, K diskusi o naší lidové demokracii, Filosofický časopis 1957, čís. 1, 107.

²² V. I. Lenin, *Spisy XXV*, 377; I. české vydání.

v třídní společnosti poukazem na obecný charakter společnosti, daný ekonomikou země, určený rozvojem výrobních sil a výrobních vztahů a odmítat změnu politické moci jako nedílnou součást kritéria charakteru sociální revoluce. Určení kritéria charakteru sociální revoluce je nedílně věcí jak ekonomiky, tak politiky.

V tomto smyslu v každé sociální revoluci, která se rozvíjí za podmínek třídní společnosti, jde nezbytně o dvojjedný úkol: ekonomický, který je řešen nastolením nových výrobních vztahů a politický (vyplývající ze zvláštní úlohy politické nadstavby oproti ostatním částem nadstavby), který je řešen nastolením nové moci. Proto jediné dialektická jednota obou (abstrahujeme-li od ostatních částí nadstavby) také může znamenat správné řešení charakteru sociální revoluce.

Protože fašismus je negací veškeré demokracie a „proletariát nemůže provést socialistickou revoluci, nepřipravuje-li se k ní bojem za demokracii“ a nemůže udržet své vítězství „bez plně uskutečněné demokracie“²³, nestačí, zvláště v této době, odkazovat, při osvětlování otázky revoluce v zemích ovládaných fašismem, či fašistických, na zralost změny výrobních vztahů, ale nutno především klást otázku prakticko-politicky, tj. jak této změny dosáhnout, jak zvrátit reakční nadstavbu, která brání kvalitativní přeměně ekonomiky, je-li to možno udělat přímo nebo přes celou řadu revolučních mezistupňů. To je nezbytné i z toho důvodu, že fašismus vede k diferenciaci samotné buržoasie. U drobné a střední buržoasie se projevuje stále zřetelnější protiimperialistická nálada, která již dříve zasahovala malovýrobce. A vezmeme-li k tomu ještě v úvahu to, že všechny požadavky demokracie jsou za imperialismu neuskutečnitelné v tom smyslu, že je lze politicky těžko provést, nebo že je není možno provést bez řady revolucí,²⁴ nestačí tyto revoluce určovat celkovým ekonomickým stavem země, ale nanejvýše konkrétním poměrem třídních sil, tj. prakticko-politicky, neboť jen tak bereme v úvahu i neshody v táboře nepřátel, i stav připravenosti třídy, která má vybudovat novou nadstavbu, což nám výrobní vztahy samy neukáží a ukázat nemohou.

Tak tedy, jestliže demokratické snahy, demokratické tendence v masách obyvatelstva, zahrnující i část buržoasie, zejména drobné a střední, které se dostávají do rozporu s protidemokratickými snahami trustů, jsou bez revoluce neuskutečnitelné, neznamená to, že zde musí jít o revoluci socialistickou, ať je pro socialistickou revoluci daná země jakkoli zralá ekonomicky. Uvažovat tak znamenalo by velkou strategickou chybu, zejména ukázala-li provedená třídní analýza, že ještě není plně zformována avantgarda a že nejsou získány široké masy lidu k podpoře této avantgardy pro politický převrat, že jsou neshody v samotném táboře buržoasie a část buržoasie je vtahována do demokratického hnutí. Nesmíme zapomínat, že nová ekonomická zákonitost se prosazuje v třídním boji. Jestliže se síla třídního boje, síla náporu nové třídy proti staré ukáže jako příliš slabá, pak se nemůže prosadit ani nová ekonomická zákonitost. A jak historie ukazuje, ekonomické zákony se prosazují za stále větší účasti lidových mas.

Zde samozřejmě nejde o to, že by se ekonomika stávala podružnou. Jde o to, že v revoluční praxi se ekonomický obsah revoluce projevuje v politických úkolech a celkové prosazení úkolů revoluce je závislé na síle třídy a spojenců. Je proto hluboce mylné, když I. Bystřina říká: „Domnívat se, že politická otázka moci je rozhodující pro orientaci na socialistickou revoluci, znamená stát na stanovisku

²³ V. I. Lenin, *Spisy XXIII*, 76; 1. české vydání.

²⁴ Srovnej *tamtéž*, 53.

dekretování, „zavádění“ socialismu, což je teoreticky nesmysl a prakticky škodlivá politika.“²⁵

Snaha o dekretování socialismu je jistě škodlivá věc. Uskutečnit jej však nejen s ohledem na stav ekonomiky, ale i s ohledem na politické úkoly a tak učinit socialismus záležitostí mas, nejen že není teoretický nesmysl a prakticky škodlivá politika, ale jediná možná politika, chceme-li si dělat nárok na vedení mas v revoluci. Mimo to, I. Bystřina a zde směšuje otázku příčin sociální revoluce s daleko širší otázkou orientace na tu nebo jinou revoluci.

Pro praxi revolučního předvoje, pro určení strategie a taktiky v dané sociální revoluci, před kterou země stojí, je rozhodující to, zda široké masy jsou zralé pro uskutečnění revoluce nebo ne. Přitom ovšem zralost mas pro tu nebo onu revoluci je sama podmíněna řadou okolností, např. ekonomickou vyspělostí, konkrétní politickou, vojenskou či jinou situací, stupněm politických, organizačních, ideologických zkušeností lidových mas a vedoucí třídy samé atp. Jde zde prostě o to pochopit, že ekonomiku a politiku není možno stavět do absolutního protikladu a že činnost lidových mas, jejich zralost k daným přeměnám je oním společným jmenovatelem, v němž se sjednocuje a projevuje jak ekonomika, tak politika.

Každá sociální revoluce, jak jsme viděli, je obecně určována stavem ekonomiky. Toto určení však není ani jednoznačné, ani mechanické ve vztahu k politice. Teprve politický přístup nám pomůže daleko blíže objasnit sociální revoluci. V sociální revoluci a zejména v období prolínání dvou revolučních epoch ukazují stav ekonomiky pouze *možnosti* třídního charakteru konkrétního revolučního převratu. Uplatňuje se zde tedy, jak vidět, živelná stránka, objektivní nevyhnutelná dějinná tendence. Avšak uskutečnění této nebo oné možnosti, dané objektivní dějinné tendence, je záležitostí politické praxe, toho, které třídy a jakým způsobem jsou s to politicky vybojovat ono řešení konfliktu výrobních sil a výrobních vztahů, které třídy a jak mají vybudovat novou nadstavbu. Uplatňuje se zde tedy aktivní, uvědomělá stránka v revoluční změně. Politický přístup k řešení nám tak pomáhá daleko blíže se dostat k řešení otázky sociální revoluce, a to nejen ve stanovení jejího charakteru, ale i toho, zda dojde k vzniku takové či jiné sociální revoluce a proč, neboť počítá i se stavem revolučních sil.

Proto snaha charakterizovat revoluci výhradně podle odpovědi na otázku, které staré výrobní poměry byly odstraněny a kterými novými výrobními poměry nahrazeny, vede nezbytně I. Bystřinu a M. Lakatoše k tomu, že uvažují jediň ve schematu: buržoasní (tj. protifeudální) a socialistická revoluce. Ke stejnému schematu vede také snaha charakterizovat naši revoluci výhradně podle politiky. V prvním případě se však z charakteristiky ekonomiky jako kapitalistické vyvozuje závěr, že šlo v naší demokratické revoluci již o revoluci socialistickou. V druhém případě se z charakteristiky politiky jako demokratické vyvozuje závěr, že šlo o revoluci buržoasně demokratickou.

Diskuse se dostala na mělčičnu proto, že problém naší národní a demokratické revoluce je řešen těmi nejobecnějšími poučkami, které, brány takto nedialekticky, se stávají prázdnými abstrakcemi. Skutečný problém začíná právě tam, kde analýza těchto soudruhů končí: u otázky, *proč* v Československu, které bylo ekonomicky zralé pro socialistické přeměny, orientuje komunistická strana dělnickou

²⁵ I. Bystřina, citovaná práce, 7.

třídu a pracující na demokratický a nikoliv socialistický převrat a jakého charakteru byl tento demokratický převrat, nebyl-li socialistický ani buržoasně demokratický? Nepochází se prostě k analýze konkrétního stavu sil, které mají probíjet danou sociální revoluci. Neodhaluje se, kteří činitelé a do jaké míry umožňují, aby lidové masy dozrály pro socialistickou revoluci a v čem se tato zralost projevuje. Není ukazováno na to, čím je určeno, zda dojde k vzniku takové či jiné sociální revoluce, proč se objevují v revolučním vývoji společnosti revoluční mezistupně, a jaká je jejich podstata.

V podstatě jde o otázku uskutečnění sociální revoluce: o otázku forem, tj. zda jejich uskutečnění má formu zvratu či postupného přechodu, cest, tj. zda jsou uskutečněny přímo nebo nepřímo, přes určitý revoluční mezistupeň; prostředků, tj. zda jsou uskutečněny násilnými nebo nenásilnými prostředky, proletářskými či neproletářskými atp. Taková jsou také základní hlediska v otázce uskutečňování sociální revoluce. Každé z nich má svůj význam a hraje svou úlohu v rozlišení sociálních revolucí a je úzce spojeno s druhým. Jen jejich jednota nám zase dává ucelený obraz o způsobu uskutečnění dané sociální revoluce.

To však je již otázka forem sociální revoluce.